

Oktobar prije Bastille

U nas se sve više razbuktava rasprava o vjeronauku i o eventualno novom školskom predmetu religijske kulture. Pritom bi možda valjalo posumnjati u opću pogodnost škole da bude ne samo prostor za ljudsku religioznost nego i prostor za obično prenošenje religijske kulture. Da bi se ta tvrdnja pokazala vjerodostojnom bit će potrebno učiniti iskorak u područje naših današnjih društvenih prilika.

Poznato je da su mnogi suvremeni mislioci ustrajavali u dokazivanju religijskog obilježja marksizma i društava koje iz njega proizlaze. Sada smo međutim napokon dobili krunski dokaz o istinitosti spomenutih teorija. Najnoviji razvoj društava koja su se do sada iskazivala kao marksistička bjelodano otkriva da je u njima zapravo došlo samo do privremenog zaustavljanja povijesnog razvoja — slično kao svojedobno u fašizmu — a ne do uspostavljanja nekog posve novog društva. Iz toga dalje slijedi da socijalizam — naravno, marksistički — nipošto nije društvo koje razvojno dolazi poslije kapitalizma, nego njemu uvijek prethodi. Kao potvrda tomu dovoljno je podsjetiti se činjenice, da se u sustavima što se neposredno rađaju iz razgradnog i propalog socijalizma zapravo samo ponavljaju sva ona ista razvojna razdoblja koja je prošao moderni kapitalizam. Zato mi sada otkrivamo već davno otkrivene stvari: demokraciju, slobodne izbore, samostalne sindikate, privatno vlasništvo, tržišno gospodarstvo, nezaposlenost, političke stranke, ideologiju nacionalizma, borbu za državnost, osvještenje naroda i slično. Taj put kapitalizam je davno prošao i danas se bavi potpuno drugim problemima. Stoga mi još jedanput — u nešto skraćenoj, ubrzanoj i dramatičnijoj verziji — gledamo taj isti povijesni tijek što ga je razvijeni Zapad već prošao. Drugim riječima, mi tek sad zbiljski ulazimo u moderno građansko društvo, dok je dosadašnji poredak zapravo bio feudalno društvo u društvenome smislu i pseudoreligijski u ideološkom smislu, odnosno u svemu predgrađanski. To nas ovlašćuje da izrekemo paradoksalnu tvrdnju da se Oktobar zbija prije Bastille. Dok se ne shvati da je marksistički socijalizam neizbježno predkapitalistički sustav — u svim svojim odrednicama — teško se može razumjeti sve ono što se danas događa u prostorima nekadašnjih socijalističkih zemalja. Ruši se, naime istodobno i jedna svjetovna religija i jedan kolektivistički poredak, što je samo izokrenuta i svjetovna slika feudalnog srednjovjekovlja. Kao u feudalizmu tako i u minulom marksističkom socijalizmu na cijeni su iste stvari: ideologija, vojska, izmišljanje neprijatelja, davanje povlastica, samovolja lokalnih moćnika, nagrada za vjernost a ne za rad, podmitljivost, pravna anarhija, raskošni život vlastodržaca, sluganstvo intelektualaca, davanje prava vlasništva na korištenje, izvanekonomijska prisila, pretkapitalistička produktivnost, briga za raspodjelu a ne za proizvodnju...

Da sve bude još gore, mi smo prije uvođenja marksističkog socijalizma imali još dvadesetak godina vladavine monarhije — i to ne na operetni nego na povijesno zbiljan način — što konačno znači da je u nas feudalizam — a upravo je monarhija najodličnija oznaka feudalizma — doslovce zamrznuo, kao u frižideru, razvoj građanskog društva i demokratskih ustanova gotovo sedamdeset godina. Zato se mi danas ne vraćamo građanskom društvu — kako neki naивно misle — nego tek ulazimo u nj. Zurovski i mnogi drugi revizionizmi marksističkog svjetonazora očito

su zakasnili. Erupcija se pretvorila u eksploziju. Feudalni frižider raspao se u komadiće. Građansko je društvo zakucalo na naša vrata. Najednom nam je budućnost postala prošlost kapitalističkog svijeta.

A upravo je škola tipično feudalna ustanova. Stoga se u marksističkom socijalizmu škola tako uspješno preobrazila u jedan od temeljnih stožera ideologijskog društva. Suprotno tome, građansko društvo – što nam dolazi ususret – nije nikad uspjelo izaći nakraj sa školom. Kao da je škola bila i ostala nešto posve tuđe njegovu liberalnom ustroju. Između proklamirane slobode u društvu i sve većih obveza i posrednih prisila u školi izrastao je neki sve dublji rascjep. Dok smo se mi hladili u feudalnom frižideru, građansko je društvo prošlo dva važna razdoblja u sukobu sa svojom školom: razdoblje pobunjene mladeži i razdoblje ravnodušnosti mladeži.

Jamačno da i nas očekuje – više ili manje sličan – taj isti razvoj. Stoga bi možda najprije valjalo raspraviti o sutrašnjici naše škole, koja izlazi iz razdoblja feudalne ideologizacije, a tek onda razgovarati o religijskoj kulturi u njoj. Jer kakva će biti religijska kultura, to najviše ovisi o tome kakva je škola.

No ima još nešto važnije. Razvoj religijske svijesti u građanskim društvima zapadnjačkih zemalja – koje na repu hvatamo – po svojim je, naime, bitnim obilježjima i ustroju najudaljeniji od mentaliteta škole i školničke logike, i to ne samo one ideologijske nego također i škole građanskoga svijeta. Eksplozija nove urbane religioznosti – posebice u njezinim predrzumskim i izvanrazumskim oblicima – ima značenje radikalnoga raskida s prosvjetiteljstvom, s neupitnim obožavanjem razuma i napretka, na čemu počiva sva ideologija škole u građanskom sustavu. No ovdje je važno napomenuti da je ta religioznost – izrasla na traženjima postmoderne – izričito individualistička. Ne samo da vjernici slobodno odabiru dijelove svojeg vjerovanja – osobito u oblasti dogmatike i etike – prema isključivo osobnim naklonostima, nego to isto čine s drugim religijama. Američki sociolozi otkrivaju kako mnogi njihovi sunarodnjaci bez ikakve zadržke miješaju poruke Evandjelja i Kur'ana, ideje zena i budizma učenje alkemičara i vještine joge. Područje religije je dakle zahvatila destabilizacija na potpuno isti način kao i područje mode i morala. Tako nije rijedak slučaj da je netko stanovito vrijeme kršćanin, onda nekoliko mjeseci budist, pakuju godinu učenik Krišne i slično.

Dapače, baš zbog individualnosti i privatnosti, moderna je religioznost otvorena pobuna protiv znanja o religiji, pa dosljedno tome i protiv škole u kojoj se uči religija. Sve je jasnije da vjera živi od vjere a nipošto od znanja o vjeri. Postoji, dakle neočekivan obrat: dok su prije desetak godina u svijetu svi mnogo čitali o religiji, danas žele tu religiju samo živjeti, a gotovo ništa ne žele o njoj znati. Nije zato prijeporna nadmoć »religioznog iskustva« nad »religijskom refleksijom«. Ta je religija prije svega življeno iskustvo i neskriveno svjedočenje, a ne njezino shvaćanje. Stoga neki teoretičari tvrde da religije – kao misaoni sustavi i teološki ideje – uopće ne postoje, nego da zbiljski postoji samo religioznost ljudi koji vjeruju. Između znanosti o religijama i ljudske samosvojne religioznosti – kao življenoga iskustva – zjapi toliki jaz da ga se ne može premostiti ni s kakvim sredstvima, osim ako se prije oba pojma ne steriliziraju, ideologiziraju i krivotvore.

U tom smislu dopušteno je reći da škola nije baš pogodno mjesto gdje bi se moderna religioznost – u opisanim obilježjima – mogla ostvariti, pa čak i u svojem znanstvenom iskazu. No sve ovisi o vrsti škole, jer se samo u njoj konačno integrira znanost o religijama u tijek svih drugih znanosti. Zato novi predmet mora biti uspostavljen istodobno kad i nova škola. Jedno bez drugoga neće ići.

Jakov JUKIĆ